

birbirine zıt çıkarları, beklentileri ve halyal kırıklıklarını ifade edecek şekilde son zamanlarda hâkim bir kalıp haline gelen modern İslâmçılığın siyasal bir ideoloji olup daha önce baskın olan seküler milliyetçiliklerin ve Marksizm'in yerini aldığını, müslüman toplumların tarihiyle hiçbir ortaklığı bulunmadığını ileri sürmüştür. Sâmi Zübeyde'ye göre İslâm tarihi ve günümüz İslâm dünyası içindeki farklı sosyal ve siyasal biçimlerin tek bir müslüman toplum modeli üzerinden açıklanması mümkün değildir; bunun yerine diğer toplumlara da uygulanan sosyal ve siyasal analiz tekniğinin işletilmesi gerekmektedir. Fakat bütün bu eleştiri noktalarına rağmen Gellner'in modelinin modern sosyolojide, müslüman toplumların siyasal karakterini ve sosyal-dinî seyirlerini belirlemede önemli ve bazı durumlarda hayati rol oynayan iç dinî dinamikleri tanımlama noktasında en iddialı çabayı temsil ettiği kabul edilmiştir.

Eserleri: *Words and Things: A Critical Account of Linguistic Philosophy and a Study in Ideology* (London 1959), *Contemporary Thought and Change* (London 1964), *Saints of the Atlas* (London-Chicago 1969), *Legitimation of Belief* (London-New York 1974), *Spectacles and Predicaments: Essays in Social Theory* (Cambridge 1980), *Muslim Society* (Cambridge-New York 1981, trc. Müfit Günay, *Müslüman Toplum*, İstanbul 2012), *Nations and Nationalism* (London 1983, trc. Günay Göksu v.dğr., *Uluslar ve Ulusculuk*, İstanbul 1992), *Relativism and the Social Sciences* (London-New York 1985), *The Psychoanalytic Movement: The Cunning of Unreason* (London 1985), *Islamic Dilemmas: Reformers, Nationalists, and Industrialization*, ed. E. Gellner (Berlin-New York 1985), *Cul-ture, Identity and Politics* (London-New York 1987), *The Concept of Kinship and Other Essays on Anthropological Method and Explanation* (Oxford 1987), *Plough, Sword and Book: The Structure of Human History* (London 1988), *State and Society in Soviet Thought* (Oxford 1988), *Postmodernism, Reason and Religion* (London-New York 1992, trc. Bülent Peker, *Postmodernizm, İslam ve Üs*, Ankara 1994), *Reason and Culture: The Historic Role of Rationality and Rationalism* (Oxford 1993), *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals* (New York 1994), *Encounters with Nationalism* (Oxford 1994), *Language and Solitude* (Cambridge 1998).

BİBLİYOGRAFYA :

Ernest Gellner, *Saints of the Atlas*, Chicago 1969; a.mlf., *Muslim Society*, Cambridge 1982; Talal Asad, *The Idea of an Anthropology of Islam*, Washington 1986; *The Social Philosophy of Ernest Gellner* (ed. J. A. Hall – I. Jarvie), Amsterdam-Atlanta 1996; M. Lessnoff, *Ernest Gellner and Modernity*, Cardiff 2002; Riaz Hassan, *Faith-lines: Muslim Conceptions of Islam and Society*, Oxford 2002, bk. İndeks; a.mlf., *Inside Muslim Minds*, Victoria 2008, bk. İndeks; D. Martin Varisco, *Islam Obscured: The Rhetoric of Anthropological Representation*, New York 2005, s. 53-80; J. A. Hall, *Ernest Gellner: An Intellectual Biography*, London 2010; Sami Zubaida, "Is There a Muslim Society? Ernest Gellner's Sociology of Islam", *Economy and Society*, XXIV/2, London 1995, s. 151-181.

RIAZ HASSAN

GEREDELİ HALİL EFENDİ

(1786-1843)

Halvetî-Şâbânî şeyhi.

Bolu'nun Gerede ilçesinde Ali Fakih (Balçılar) köyünde doğdu. Halk arasında Geredeli Aziz olarak bilinir. Gençlik yıllarında bir arkadaşıyla birlikte çıktığı seyahat esnasında gördüğü bir rüyanın etkisiyle Ankara'nın Çubuk ilçesinde arkadaşından ayrılarak Çerkeş'e gitti ve Şâbânîyye tarikatının Çerkeş'ye kolunun piri Çerkeşi Mustafa Efendi'ye intisap etti. 1811'de seyrüsülükünü tamamlayıp hilâfet aldı. Kaynaklarda şöhretinin İstanbul'a kadar ulaştığı, Sultan II. Mahmud'un davetine uyarak geldiği sarayda ümmî olduğu halde vüzerâ ve ulemâ huzurunda "Ameller niyetlere göredir" hadisine yaptığı yorumlarla herkesi şaşırttığı rivayet edilmektedir. Gerede'de açtığı tekkede otuz altı yıl irşad faaliyetinde bulunan Halil Efendi Gerede'de vefat etti ve tekkenin hazîresine defnedildi. Küçük oğlu Mustafa Rûmî bir mersiyesinde babasını "kutb-ı a'zam, gavs-ı ekber, merd-i kâmil, kav-i sâdik" diye öven beyitlerinin ardından onun on iki tarikatın piri olduğunu ve faziletiyle Halvetiyye tarikatını Gerede'den yaydığına işaret eder, ancak babası veya babasının soyu hakkında başka bilgi vermez. Maliye Nâzırı Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Halil Efendi için bir türbe yaptırmış, tekkeye iki ocaklı bir su değirmeni vakfetmiştir. Onun vefatına Mehmed Rifat bugün türbe kitabesinde yer alan, "Cinâna döndü makâm-ı Halil Efendi" mısramını tarih düşürmüştür. Halil Efendi'nin, Murad Molla Tekkesi şeyhi Nakşibendiyye'den Beyzâde Mustafa Efendi'nin (ö. 1199/1785) halifesi olduğu dair rivayet doğru değildir (Mehmed Murad, s. 5).

Halil Efendi'nin vefatından sonra oğulları Şeyh Mesud Efendi, Hacı Osman Efendi, en küçük oğlu divan sahibi şair Şeyh Mustafa Rûmî Efendi ve Şeyh Yâkub Sıdkı Efendi dergâhın meşihatında bulunmuşlardır. Hüseyin Vassâf onun tesis ettiği şubeye Halîliyye-i Şa'bâniyye adı verildiğini, Sâdik Vicdânî de onunla devam eden silsileye Şâbânîler'ce "orta kol" denildiğini ve kendisi bir kolun kurucusu olarak kabul edildiğini nakletmektedir. Halil Efendi'nin en büyük halifesi Yazköylü Mehmed Emin Şükrü Efendi'dir. İrşad faaliyetini Nevre-kop'ta sürdüren Emin Şükrü Efendi'nin *Mir'âtü'l-âşîkîn ve mizânü'l-âşîkîn* adlı matbu bir eseri vardır (baskı yeri ve yılı yok). Bazı halifeleri İstanbul'a gidip irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunlardan en tanınmış olan Ömer Fuâdî (ö. 1857), Aksaray Sofular'daki Ekmele Tekkesi'ni Şâbânî Tekkesi'ne dönüştürmüştür. Ömer Fuâdî-i Sâni olarak da bilinen şeyhin müridleri arasında Şeyhülislâm Ârif Hikmet ve Mehmed Sâdeddin efendiler de vardır (Yücer, s. 160 vd.).

Halil Efendi'nin diğer halifesi Şalcı Ali Efendi (ö. 1842) Eğrikapı dışındaki Cemâleddin Uşşâki Tekkesi'ni Şâbânîyye'ye bağlamıştır. Halil Efendi İstanbul'a geldiğinde kendisine intisap edip hilâfet alan Mustafa Hulûsi Efendi, babası Seyyid Hüseyin Efendi'nin yerine Sultanahmet civarındaki Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi'ne postnişin olmuş ve çok sayıda halife yetiştirmiştir (Hüseyin Vassâf, IV, 66). Uzun süre münhal kalan Lâleli'deki Müştakzâde Tekkesi (Altunîzâde, Ali Çavuş, Ekşikaradut, Bâlî Efendi) Müştak Mehmed Efendi'nin tekkenin şeyhliğine gelmesiyle Şâbânîyye'ye

Geredeli Halil Efendi'nin türbesiyle kapısı üzerindeki kitabe

geçmiştir. Mehmed Necib Efendi, Aksaray'da ve daha çok mimar olarak tanınan Ahmed Tal'atî Efendi, Beykoz'daki konağında zikir meclisi açarak tarikat âyin ve geleneğini sürdürmüştür. Halil Efendi'nin halifelerinden Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi, Kütahya ve Uşak dolaylarında faaliyet göstermiş, silsilesi günümüze kadar ulaşmıştır. Çerkeşi Mustafa Efendi'ye intisap edip şeyhin vefatı üzerine hilâfetini ancak üç yıl sonra Halil Efendi'den alan Diyarbakirli Hacı Mustafa Safî Efendi, Bolu'da açtığı Aktaş Dergâhı'nda irşad faaliyetinde bulunmuştur. Nevrekoplu Ahmed Rifat Efendi, Nevrekoplu Süleyman Sırrî Efendi, Çerkeşli Elvanzâde Mustafa Hulûsi Efendi, Geredeli Hacı Yûsuf Efendi, Geredeli Halil Efendi'nin yetiştirdiği halifeler arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Rûmî Efendi (Şeyh-Geredeli), *Divan* (haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu – Mustafa Tatçı), Ankara 1998, hazırlayanların girişi, s. III-IV; Şeyh Halil Efendi Zâviyesi Vakfı, VGMA, nr. 204/519-1562; Mehmed Murad, *Terceme-i Ahvâl-i Beyzâde Mustafa Efendi*, İstanbul 1264, s. 5; *Tomar-Halvetiyye*, s. 74-77; İbrahim Hilmi, *Menâkıb-ı Şeyh Sâfi-i Âmidî*, Millet Ktp., Ali Emiri Efendi, Şer'iyye, nr. 1111; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 66, 91-98; Ahmet Gököğlü, *Paphlagonia-Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu 1952, I, 323-324; Ali Rıza Ünlü, *Tarih Boyunca Gerede*, İstanbul 2000, s. 72-73, 130-136; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 198; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 157-161; Ahmed Bedî Ertan, "Mimar Şeyh Ahmed Talatî Efendi, Eserleri ve Hayatı", *Yeni Tarih Dünyası*, III/21-22, İstanbul 1954, s. 849.

HÜR MAHMUT YÜCER

GEVGİLİ

Makedonya'da tarihi bir şehir.

Bugün Gjevgjili, Gevgelija şeklinde anılmakta olup Makedonya'nın güneyinde Yunanistan sınırına yakın bir mevkide Selânik'in 70 km. kuzeyinde yer alır. 1383'ten 1912'ye kadar Osmanlı idaresi altında kalan ve çoğunluğu Türkçe konuşan, kısmen Ulahlar'ın da bulunduğu önemli bir müslüman nüfusu barındıran bir bölgeyi içine alan Osmanlı kazasının da adıdır. Burada oturan ve Türkçe konuşan müslümanların tarihi 1383, 1387 (Serez ve Selânik'in fethi) yıllarından kısa bir zaman sonrasına dayanır. Ulahlar (Eflak) ise tarihleri Roma İmparatorluğu'nun geç dönemine kadar giden, VI ve VII. yüzyıllarda Slav istilâlarına karşı direnen, XVII. yüzyılda bir kısmı müslüman olan eski bir Balkan halkıdır.

1920'li yıllarda Gevgili'yi gösteren bir kartpostal

Gevgili yöresi Osmanlı kayıtlarında Avrathisar diye adlandırılan yöreyle bağlantılı bir özellik arzeder. Avrathisar bir kaza olarak zikredilir; buraya ait 929 (1523) tarihli *İcmal Tahrir Defteri*'nde (BA, TD, nr. 70) kayıtlı yer adları Slav istilâsının boyutlarına ve şiddetine, ayrıca antik çağların ardından Makedonya'nın bu önemli bölgesine kimlerin yerleştiğine işaret edecek ipuçları verir. Gevgili ve Avrathisar yöreleri, antik çağların ardından Bizans ve I. Bulgar İmparatorluğu ile onun halefi olan Çar Samuel İmparatorluğu arasında bir sınır bölgesi haline geldi. 1018 ve 1345'te meydana gelen Sırp işgali arasındaki zamanda ise Bizans İmparatorluğu'na bağlı durumdaydı. 1328'de ya da kısa bir süre sonra şiddetli bir iç savaş ve Sırp işgali sırasında Bizans İmparatoru III. Andronikos, düz alüvyal ovaların üzerinde yer alan ıssız bir tepede sadece kadınlardan oluşan bir birlikle savunulabilecek kadar güçlü bir kale inşa etti. Kaleye bu sebeple Gynaikokastro (kadınlar kalesi) denildi. Bu rivayet bazı ayrıntılarıyla birlikte çağdaş tarihçilerden Kantakuzinos ve Gregoras tarafından da nakledilmiştir.

1345'te Sırp lar bölgedeki Serez, Vodina / Edessa, Stob ve Strumitsa'yı ele geçirdiler. 1345-1371 arasında bölge Sırp lar'ın elinde kaldı. Meriç / Çirmen savaşının ardından küçük idarî birimlere ayrıldı. 1383'te Serez ile 1387'de Selânik'in fethi arasında Gynaikokastro ve çevresi Osmanlılar'ın eline geçmiş olmalıdır. Serez, Vodina, Drama, Karaferye ve nisbeten daha az önemli yerler gibi burası da anlaşma şartlarıyla teslim oldu. Böylece Gynaikokastro adı Avrathisar'a dönüştü ve Aşağı Vardar'ın her iki yanında kalan geniş bölgenin idarî merkezi haline geldi. İlk Osmanlı kroniklerinin yanı sıra Bizanslı tarihçi L. Chalkokondyles de 1380'lerde Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş döneminde Batı Anadolu'da Saruhan sancağında Türk yerleşimcilerin bölgeye iskân edildiğini zikreder. 1523

ve 1569 tahrir defterlerinde eski köylerde yörük yerleşiminin de olduğu kaydedilir. Chalkokondyles yörüklerin doğuda Serez ile batıda Vardar nehri arasında bulunduğunu yazar. 1523 ve 1530 kayıtlarında Avrathisar kazasında yer alan sekiz köy Yenice-i Vardar'da bulunan Gazi Evrenos vakfiyesinin bir parçası olarak zikredilmiştir. Bu sekiz köyün hepsi Türkçe isimler taşımakta olup sakinleri de Evrenos Bey'in hizmetlileri olan müslümanlardan meydana gelmekteydi.

Avrathisar'a (Gevgili) Türk yerleşimine dair ilk açık kayıt 1445 yılına aittir. Sofya'da Millî Kütüphane'de kayıtlı bir timar icmal defterinde (OAK 52/59, 45/30) Rugunovets köyü için 1447 Kasımının sonu, Vardarovtsi (Axiochorio) için 1445 Kasımının ortası gibi tarihler verilir. Buradan bu defterin Fâti h Sultan Mehmed'in ilk saltanat dönemine ait olduğu çıkarılabilir. Defterde Slavca isimlere sahip, nüfusu hıristiyanlardan meydana gelen yirmi üç köyle Türkçe isimlere sahip ve nüfusu müslümanlardan oluşan on bir köy anlatılmaktadır. On iki müslüman ve yirmi hıristiyan hânesinin bulunduğu Rugunovets köyüyle (şimdiki adı Polykastro) ilgili olarak defterde Kara Süle'nin oğlu Oruç Han'ın timarı olduğuna işaret edilmektedir. Kara Süle bu timar arazisini muhtemelen I. Murad zamanında almıştır. Orhovica köyü hakkında ise "merhum Gazi Hudâvendigâr" tarafından Şeyh Elvân'a vakfedildiği kaydı düşülmüş, köy sakinlerinin elinde de "hük-m-i merhum sultan" bulunduğu ifade edilmiştir. Bu da bölgenin Osmanlılar tarafından fethedildiği I. Murad zamanına bir atıftır. Daha sonraki tahrirlerde Rugunovets, hem Slavca adıyla hem Türkçe adı olan Kara Süle köyü ismiyle anılmaya devam etti. 1900 yılında köyde elli beş müslüman ve altmış dokuz hıristiyan hânesi mevcuttu. Bu da sürekliliği gösteren önemli bir işarettir.

Gevgili'de Osmanlı dönemine ait hamam

